

Психологічні особливості зміни архетипових образів професійного становлення студентів-психологів

УДК 159.9

Танасійчук Олена Миколаївна

аспірантка кафедри практичної психології Херсонського державного університету, м.

Миколаїв (Україна), orcid.org/0000-0001-9408-0248

+380988143430, prioralaunch@gmail.com

Анотація. У статті автор описує результати порівняння компонентів професійного становлення та архетипових образів студентів перших, третіх та випускних курсів. Основною метою роботи є висвітлення результатів статистичної обробки даних та прослідкування тенденції зміни архетипових образів на етапі входження до нового виду діяльності, переживання «кризи середини навчання» та закінчення навчання в університеті. Дослідження проводилося на базі Херсонського державного університету та Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського за участю 196 студентів різних курсів. Обрані методики дослідження повністю відповідають меті, завданням, які виділені автором, та дають можливість статистично опрацювати результати. **Результати дослідження** представлені у вигляді статистично достовірних результатів з використання однофакторного дисперсійного аналізу, Н-критерій Крускала-Уолісса та U-критерій Манна-Уїтні. Представлено таблиці значущих показників, що сформовані програмою SPSS, версії 17.0. Отримані результати якісно описано та проаналізовано, з використанням матеріалів досліджень інших вчених. У **висновках** сформовано загальні тенденції, які є характерні для кожної з груп; виділено специфічні особливості архетипових образів героя та антигероя для кожної з груп; описано динаміку компонентів професійного становлення.

Ключові слова: *персона, тінь, професійна ідентичність, особистісні якості, особистісний диференціал, самооцінка.*

Постановка проблеми. Коливання соціального, економічного, політичного, військового характеру впливає на зміни як особистості, так і соціуму загалом. Суспільна свідомість через формування певних образів, що формулюються у суспільстві, у зв'язку з подіями та ситуаціями, що відбуваються у житті цілої країни, наділяє індивідуальне несвідоме низкою малодиференційованих імпліцитних образів, а саме архетипів. На основі соціальних уявлень, вони формуються там, де є обмаль інформації, є прогалини у знаннях щодо поширених об'єктів соціального буття, які стають необхідними особистості в той чи інший момент. Соціальні

уявлення трансформуються в індивідуальні образи, які є архетиповими. Професійна самореалізація не є винятком. Професію сучасна молодь обирає дещо інтуїтивно, на основі ідеалізованих образів, що сповнені соціальними уявленнями або примітивним змістом. Якими є ці образи, на яких базується вибір молоді, про це і є наше дослідження. У цій статті ми хочемо ознайомити з результатами вивчення зміни архетипових образів у процесі професійного становлення у періоді професійного навчання.

Проблема дослідження архетипового змісту професійного становлення має низку проблем: теоретична невизначеність поняття «архетип», неоднозначністю цього поняття, відсутністю в світовій науці загальноприйнятих теорій, єдиної точки зору на генезу цього феномена. Саме тому вивчення архетипів набуває значної популярності. Через розуміння архетипового змісту професійної діяльності стане можливим формування необхідного архетипу особистості на початкових етапах професійного навчання, що значно підвищить рівень подальшого засвоєння матеріалу, сприятиме формуванню професійної активності та вмотивованості майбутнього фахівця.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вирішенням питання взаємозв'язку архетипів та професійної самореалізації особистості сьогодні займаються такі вчені як Н. Грицюта, А. Большакова, С. Перевозкін, Ю. Перевозкіна, Т. Пуларія, А. Трусов та інші. Вивченню архетипів присвячені роботи в українській психології О. Гуцуляка, Л. Дяченко, О. Кирилюка, О. Колесник, С. Кримського, О. Ливинської, Н. Лисюк, І. Моїсеєва, В. Ятченка.

Багатство та оригінальність різних підходів до вирішення архетипової проблеми професійного становлення, розроблених вченими, дає можливість значно розширити розуміння цього процесу в рамках психологічних знань, але не вичерпує проблеми загалом.

Теоретичний аспект проблеми розкритий у наших статтях (Танасійчук, 2014, 2015) з якими ви можете ознайомитися окремо, в даній роботі нам важливо окреслити практичні результати.

Мета статті – представити результати емпірично дослідження змісту архетипів та його обумовлення показниками професійного становлення психолога на етапі професійного навчання.

Нами було сформульовані такі завдання: 1. Дослідити основні напрямки динаміки архетипових образів для студентів, враховуючи особливості професійної самореалізації.

2. Окреслити особливості зміни компонентів професійного становлення.

Методологія проведеного дослідження та її обґрунтування. Дослідження проводилося на базі Херсонського державного університету та Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського за участю студентів спеціальності «Психологія». За результатами дослідження було сформовано три групи:

✓ студенти першого та другого курсів. Порівняння результатів цих груп не дало значущих відмінностей за критерієм Ст'юдента для незалежних вибірок, тому вони в процесі статистичної обробки були об'єднані в одну групу. Дослідження першого курсу проходило у грудні, коли процес первинної адаптації до нових умов навчання вже вважається завершеним (Самкова, 2014). Вони тільки вступили на фахову спеціальність і мають лише дифузні та нечіткі уявлення майбутньої спеціальності, і виявилось, що студенти-другокурсники також ще не професіоналізуються. На першому-другому році підготовки майбутніх психологів становлення професійної свідомості характеризується «конфліктом неузгодженості», що стимулює пізнавальну активність студентів, створюючи підґрунтя для породження нових професійних смислів (Кокун, 2012);

✓ студенти третього курсу, на якому відбувається переосмислення професійної діяльності, її переоцінка, а в деяких випадках і знецінення, тому важливо діагностувати, що відбувається на архетиповому рівні цих студентів. На третьому курсі виникає криза професійної підготовки, яка виявляється у «конфлікті десемантизації», при якому система значень, що сформована, є недостатньою для виконання квазіпрофесійної діяльності (Кокун, 2012);

✓ студенти випускних курсів (4,5,6). Порівняння результатів цих груп не дав значущих відмінностей за критерієм Ст'юдента для незалежних вибірок, тому вони в процесі статистичної обробки були об'єднані в одну групу. Вони вже є випускниками, що готові до практичної роботи і є досить цікавим об'єктом для дослідження за їх відношенням до майбутньої спеціальності. У студентів виникає переживання «внутрішнього смислового конфлікту», який полягає у зіткненні наукових смислів, що сформовані на попередніх етапах навчання, та практичних смислів, набутих впродовж виробничої практики. На цьому етапі виявляється протиріччя між роздрібненістю знань за багатьма навчальними дисциплінами й можливістю системного використання цих знань у майбутній трудовій діяльності (Яворська, 2013). В магістратурі, це протиріччя зберігається за основними показниками, що свідчить про значне послаблення формуючого впливу навчання на становлення професійної свідомості випускників.

На основі теоретичного узагальнення літературних джерел ми змогли підібрати найбільш ефективні для нашого дослідження методики, а саме: методика «Індивідуально-типологічний опитувальник» (Л. Собчик) – дослідження особистісних характеристик студентів; методика «Мотивація професійної діяльності» (К. Замфір в модифікації А. Реана) – визначення домінуючого типу мотивації; методика «Діагностика професійної ідентичності» (Л. Шнейдер) – встановлення типу професійної ідентичності; методика «Хто Я?» (М. Кун, Т. МакПартленд, в модифікації Т. Румянцевої) – визначення рівня самооцінки. методика «Особистісний

диференціал» (варіант, адаптований в НДІ ім. Бехтерева) – визначення архетипових образів героя та антигероя, а також образу Я; анкета «Опитувальник на виявлення професійної спрямованості та направленості студентів» (О. Кокун). Ми представимо результати порівняння за показниками усіх методик. Детальні результати по групах представлені у наших роботах, які вийшли друком у 2020 році. Важливо зазначити, що методика «Особистісний диференціал» (варіант, адаптований в НДІ ім. Бехтерева) є додатковою до алгоритму написання та аналізу казок А. Яцюк (в аторській модифікації) та її результатом є формування образів Я, героя (як прототипу архетипу Персона) та антигерой (архетип Тінь).

Персона є уособленням Я-професійного фахівця та відображає соціально позитивні сторони особистості, у нашому дослідженні – це прототип, яким я бажаю бачити спеціаліста. Тінь – архетип, що уособлює негативні якості особистості, частіше за все, витісняється у несвідоме особистості. Це також частина особистості фахівця, яку досліджувані воліють не помічати у собі.

При виборі методик ми опиралися на концепцію Е. Зеєра (Зеєр, 2007) про чотири складові професійного становлення: спрямованість особистості та теорію про психіку особистості К. Юнга (Юнг, 2018).

Виклад основного тексту роботи. Оскільки завданням нашої роботи є дослідження динаміки архетипових образів у процесі професійного становлення, досить важливим є представлення результатів дослідження професійних компонентів як маркерів професійного розвитку. Ми висвітлимо результати за окремими компонентами, потім узагальнимо дані. Для порівняння результатів анкетування нами було обрано Н-критерій Крускала-Уолісса, розрахунок проводився за допомогою програми SPSS, версії 17,0. Даний критерій є непараметричним і використовується нами для порівняння результатів відповідей на анкетні запитання, які мають значні відхилення в середніх показниках. Крім того, у вибірках достатня кількість даних, що змусило нас використовувати таблиці критерія χ^2 для обробки отриманих результатів. Алгоритм розрахунку Н-критерій Крускала-Уолісса базується на порівнянні значень вибірок в загальній сукупності з наступним розрахунком середніх рангів для кожної вибірки. Нами в комп'ютерній програмі було обрано функцію Аналіз – Непараметричні тести – для К-незалежних вибірок. Групууючою зміною виступили самі групи, а саме студенти перших курсів, третьокурсники та випускники, і звідси виходить, що діапазон градацій групууючої змінної від 1 до 3. Статистичною програмою було сформовано дві таблиці: таблиця рангової статистики та таблиця перевірки результатів гіпотези. Ми представляємо лише останню для ознайомлення (див. табл. 1). Жирним у таблиці виділено значущі зв'язки. Ми не можемо говорити про напрямок зв'язку, а лише про те, що результати за запропонованим критерієм у обраних групах відрізняються між собою.

Порівнювальні вибірки достовірно відрізняються за параметрами: фізіологічні зміни на протязі дня ($\chi^2_{емп}=6,35$, $p\leq 0,05$), загальний стан здоров'я ($\chi^2_{емп}=7,27$, $p\leq 0,05$), особливості взаємовідносин з одногрупниками ($\chi^2_{емп}=9,23$, $p\leq 0,01$), вибір професії ($\chi^2_{емп}=6,97$, $p\leq 0,05$), бажання мати саме цю професію ($\chi^2_{емп}=7,67$, $p\leq 0,05$), зацікавленість професією ($\chi^2_{емп}=11,51$, $p\leq 0,01$), оцінка власних ЗУН ($\chi^2_{емп}=6,42$, $p\leq 0,05$), бажання робити за професією ($\chi^2_{емп}=20,73$, $p\leq 0,01$), суб'єктивна готовність до самостійної діяльності ($\chi^2_{емп}=34,7$, $p\leq 0,01$), середня успішність ($\chi^2_{емп}=22,99$, $p\leq 0,01$), матеріальне становище ($\chi^2_{емп}=12,36$, $p\leq 0,01$), а також загальні показники підготовленості ($\chi^2_{емп}=12,79$, $p\leq 0,01$), професійне самовизначення ($\chi^2_{емп}=10,8$, $p\leq 0,01$), об'єктивний показник готовність до самостійної діяльності ($\chi^2_{емп}=34,5$, $p\leq 0,05$).

Таблиця 1

Результати перевірки статистичної гіпотези за Н-критерій Крускала-Уолісса за даними анкетування груп студентів

Питання анкети	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
$\chi^2_{емп}$	4,59	5,21	6,35	2,14	7,27	9,23	4,85	6,97	1,41	7,67
чсс	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
р-рівень значущості	,101	,074	,042	,341	,026	,010	,088	,031	,492	,022
Питання анкети	11	12	13	14	15	16	17	П*	С**	Г***
$\chi^2_{емп}$	11,51	5,68	6,42	20,73	34,74	22,99	12,36	12,79	10,80	34,54
чсс	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
р-рівень значущості	,003	,058	,040	,000	,000	,000	,002	,002	,005	,000

* - підготовленість ** - самовизначення *** - готовність до самостійної роботи

Для того, щоб зрозуміти напрямок зміни, ми використали U-критерій Манна-Уїтні, для попарного зіставлення вибірок, за рекомендацією А. Наследова (Наследов, 2004). Алгоритм схожий на попередній критерій, за винятком порівняння лише двох груп. Отже, ми можемо спостерігати такі зрушення: стан протікання нервово-психічних процесів суттєво відрізняється у групах студентів першокурсників та студентів випускних курсів ($U_{емп}=2511$, $p\leq 0,01$), тобто у групи студентів перших курсів фізіологічний стан на протязі дня змінюється в кращу сторону, ніж у студентів-випускників. Також встановлені відмінності в цих групах за показником загального рівня здоров'я ($U_{емп}=2504,5$, $p\leq 0,01$), у студентів-випускників він кращий. Оскільки, студенти-випускники – це люди від 21 до 45 років, у нашому випадку, ми можемо стверджувати

про те, що, для більшості старшокурсників професійно-навчальна діяльність не є домінуючою у сфері самореалізації. В цьому віковому діапазоні спостерігається поступове зниження рівня когнітивних процесів і їм складно більшість часу займатися виключно навчанням, крім того є інші сфери діяльності, які потребують сил та енергії. Студенти-випускники «розщеплені» між навчанням, професійними та сімейними обов'язками, що знижує рівень їх самовідчуття до кінця дня, коли студенти-першокурсники розуміють, що в кінці навчального дня, вони мають вільний час виключно на себе. Але студенти старших курсів краще підтримують своє здоров'я, оскільки більш відповідально до нього ставляться. Крім того, на основі емпіричного дослідження Н. Бобрової, М. Ананьєва, І. Звягольської та інших (Боброва, 2015), у якому велика кількість студентів (майже 71%) скаржаться на шкідливий вплив стресу в умовах навчання та порушення режиму харчування. Тобто студентам бракує часу на відпочинок, повноцінний сон та раціональне харчування. Таким чином, виснаженість та «синдром хронічної втоми» – це основні причини, які за даними опитування впливають на якість навчання студентів. Цей вплив є більш значимим на перших курсах, з причин адаптації до навчання, різного типу викладачів, змін умов навчальної діяльності, дисбаланс соціальних відносин, коли до випускних курсів відбувається стабілізація, пристосування та звикання до певних речей.

За критерієм «особливості соціальних відносин з сокурсниками», ми спостерігаємо відмінності між групами студентів перших курсів ($U_{\text{емп}}=2498, p \leq 0,01$) та студентів третіх курсів ($U_{\text{емп}}=1122, p \leq 0,05$), в порівнянні з групою студентів-випускників. Як зазначає Н. Сабліна (Сабліна, 2015), у студентів-першокурсників, багато соціально-психологічних труднощів: інтеграція особистості у студентський колектив, прийняття норм і цінностей, стандартів поведінки. Між першим та третім курсом не було встановлено значущих відмінностей, що свідчить про збереження дисбалансу в соціальних відносинах, хоча, на думку Л. Яворовської, Р. Камишнікова, О. Поліванової та інших (Яворська, 2013), у групі вже склалися громадська думка та дружні взаємини, і вона готова до самостійних спільних дій. Студенти-випускники, через більшу сформованість самосвідомості та образу Я, намагаються встановлювати позитивні відносини з оточуючими, крім того, кожен студент здатний бути референтом групових вимог.

Показник вибір професії змінюється при переході між групами перших та третіх курсів ($U_{\text{емп}}=1140, p \leq 0,05$). Студенти перших курсів більш вільніші у власних професійних виборах. У нашому дослідженні, 100% студентів обрали фах самостійно, на відміну від студентів третіх курсів, або це може бути пов'язано зі сприйняттям студентів, коли вони починають розуміти вплив інших лише через певний час, в процесі набуття професійних навичок та якостей.

Цікаво, що за показником «вираженість бажання мати професію «психолог»» спостерігаються відмінності у групах студентів третього курсу та випускників ($U_{\text{емп}}=1004,$

$p \leq 0,05$). Випускники виражають більше бажання та зацікавленість. Так, зацікавленість у професії також відрізняється між групами студентів перших курсів ($U_{\text{емп}}=2355$, $p \leq 0,01$) та студентів третіх курсів ($U_{\text{емп}}=1062$, $p \leq 0,05$), в порівнянні з групою студентів-випускників, у останніх відносини набагато кращі. Тобто, з набуттям знань, умінь та навичок в процесі професійного становлення в межах ВНЗ, інтерес до професії та бажання мати саме цю професію виражається все більш чітко після процесу спеціалізації та певного періоду навчання, саме за обраним напрямком.

Показник «бажання робити за професією» відрізняється між групами студентів перших курсів ($U_{\text{емп}}=1964$, $p \leq 0,01$) та студентів третіх курсів ($U_{\text{емп}}=1023$, $p \leq 0,01$), в порівнянні з групою студентів-випускників, у яких цей компонент є найбільш вираженим. Це підтверджується у дослідженні Аналітичного центру CEDOS в рамках проекту «Ініціативи з розвитку українських аналітичних центрів» Міжнародного фонду «Відродження» (IRF) у співпраці з Фондом розвитку аналітичних центрів (ТТФ), за фінансової підтримки посольства Швеції в Україні (SIDA), в якому також зазначено, що студенти випускники, а особливо ті, хто працює за фахом, не схильні до зміни спеціальності, коли студенти більш ранніх курсів (особливо студенти-третьоккурсники) замислюються над цим питанням набагато частіше.

Суб'єктивна оцінка власних ЗУН відрізняється у групах студентів третього курсу та випускників ($U_{\text{емп}}=1071$, $p \leq 0,05$), що є закономірним, оскільки з переходом між курсами, інформація, що отримується студентами більше орієнтовна на практичні аспекти виконання діяльності; за рахунок формування професійної самосвідомості та ідентичності стають більш зрозумілими теоретичні аспекти, які раніше просто вивчалися напам'ять, крім того студенти випускники мають не тільки теоретичні знання та практичні навички отримані та відпрацьовані в межах університету, але й реальні практичні успіхи та невдачі, які також стимулюють до повторення погано засвоєного матеріалу, в якому вже вбачають цінність, а не обов'язковість. Те ж саме стосується й: суб'єктивного показника готовності до самостійної діяльності, який відрізняється між групами студентів перших курсів ($U_{\text{емп}}=1761$, $p \leq 0,01$) та студентів третіх курсів ($U_{\text{емп}}=714$, $p \leq 0,01$), в порівнянні з групою студентів-випускників; підготовленість відрізняється між групами студентів перших курсів ($U_{\text{емп}}=2526$, $p \leq 0,01$) та студентів третіх курсів ($U_{\text{емп}}=935$, $p \leq 0,01$), в порівнянні з групою студентів-випускників; професійне самовизначення змінюється при переході між групами студентів перших курсів ($U_{\text{емп}}=2328$, $p \leq 0,01$) та групами студентів третіх курсів ($U_{\text{емп}}=1122$, $p \leq 0,01$), в порівнянні з групою студентів-випускників; готовність до самостійної роботи відрізняється між групами студентів перших курсів ($U_{\text{емп}}=1778$, $p \leq 0,01$) та студентів третіх курсів ($U_{\text{емп}}=1071$, $p \leq 0,01$), в порівнянні з групою студентів-випускників. У всіх цих випадках спостерігається тенденція до зростання та максимального вираження у студентів випускних курсів.

Ми маємо, ще декілька параметрів анкети, між якими вставлені відмінності. Так, середня успішність змінюється при переході між групами перших та третіх курсів ($U_{\text{емп}}=1063, p \leq 0,01$) – у перших бал вищий, та перших та випускних ($U_{\text{емп}}=1878, p \leq 0,01$), у випускних бал вищий. Тобто, ми маємо певну криву, що має відносно високі точки у перших та випускних курсах, та спадання – у третіх. Це є одним з проявів кризи «середини навчання» (Яворська, 2013). За перші два курси студенти перестають розуміти чому обрали саме цю професію, вони втрачають інтерес через велику кількість загальних дисциплін, яким відводиться значне місце в навчальних програмах і на третьому курсі перша професійна криза поглиблюється через цей фактор, що ми бачимо у зниженні оцінок як маркерів успішного оволодіння матеріалом. Для попередження кризи, як зазначає Г. Радчук (Радчук, 2017), професійної ідентичності майбутніх фахівців необхідно у процесі професійної освіти створити умови для активного усвідомлення і прояву студентами свого істинного Я та своїх цінностей, набуття індивідуального способу існування себе у професії та водночас відкриття та збагачення свого Я через можливості професійної діяльності (Радчук,).

За критерієм матеріального положення спостерігаються відмінності у групах студентів першого курсу та випускників ($U_{\text{емп}}=2332, p \leq 0,01$). Це пов'язано зі зростанням внутрішніх особистісних потреб та плануванням, або вже наявністю сім'ї, у студентів старших курсів, коли студенти-першокурсники, ще є фінансово залежними від батьків та мало піклуються про економічні питання та власне забезпечення.

Так, як компоненти професійного становлення (професійна ідентичність, самооцінка, мотивація професійної діяльності, індивідуально-психологічні якості як основа особистості фахівця) та характеристики архетипових образів було виміряно за допомогою метричних шкал, ми змогли використати однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA) для порівняння кожного компоненту та фактору в їх динаміці, при переході між курсами. ANOVA вирішує задачу порівняння середніх декількох груп. Незалежною змінною виступала номінація групи, а залежною – різні компоненти професійного становлення або архетипових образів. Статистична обробка здійснювалася за допомогою програми SPSS, версії 17,0 та включала такий алгоритм дій: Аналіз – Порівняння значень – Однофакторний дисперсійний аналіз. Обрано залежні (всі вище перераховані компоненти та характеристик) та незалежні (групи студентів різних курсів) змінні, а також визначено компоненти, що є важливими для відображення після обробки програмою: описові статистики, тест однорідності дисперсії та графік середніх значень. Групи ознак, які за тестом Лівена (див. табл. 2) мають статистично достовірні відмінності між дисперсіями, не будуть проаналізовані, оскільки не мають достовірної інформації. Курсивом виділено ті характеристики, які можуть бути опрацьовані даним методом. Їх буде порівняно, за рекомендацією А. Наследова (Наследов, 2004), за допомогою Н-критерій Крускала-Уолісса.

Нами було встановлено, що зміни при переході від групи перших курсів, третіх та випускних не є випадковими, являються чітко вираженими у компонентах (див. табл. 3): фактор оцінки образу героя ($F_{emp.}=3,242$, при $p \leq 0,05$), фактор оцінки образу антигероя ($F_{emp.}=4,144$,

Таблиця 2

Результати тесту однорідності дисперсій за ANOVA

	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
<i>Я: фактор оцінки</i>	1,330	2	193	,267
Я: фактор сили	6,158	2	193	,003
Я: фактор активності	4,090	2	193	,018
Герой: фактор оцінки	2,317	2	193	,101
Герой: фактор сили	4,567	2	193	,012
<i>Герой: фактор активності</i>	2,099	2	193	,125
<i>Антигерой: фактор оцінки</i>	2,588	2	193	,078
<i>Антигерой: фактор сили</i>	2,775	2	193	,065
<i>Антигерой: фактор активності</i>	,112	2	188	,894
Самооцінка	3,720	2	193	,026
Агравация	8,020	2	193	,000
<i>Екстраверсія</i>	2,489	2	193	,086
<i>Спонтанність</i>	,907	2	193	,406
<i>Агресивність</i>	,237	2	193	,789
<i>Ригідність</i>	,591	2	193	,555
Інтроверсія	5,356	2	193	,005
<i>Сензитивність</i>	1,286	2	193	,279
<i>Тривожність</i>	2,011	2	193	,137
Лабільність	5,970	2	193	,003
<i>ВМ</i>	,552	2	193	,577
<i>ЗПМ</i>	1,527	2	193	,220
<i>ЗНМ</i>	1,030	2	193	,359
Професійна ідентичність	11,874	2	193	,000

при $p \leq 0,05$), фактор сили образу антигероя ($F_{emp.}=3,015$, при $p \leq 0,05$), сензитивність ($F_{emp.}=5,787$, при $p \leq 0,01$), тривожність ($F_{emp.}=10,603$, при $p \leq 0,01$), зовнішня позитивна мотивація ($F_{emp.}=11,751$, при $p \leq 0,01$). Статистичних зв'язків не було встановлено між показниками: фактор оцінки образу Я, фактор активності образу героя, екстраверсією, спонтанністю, агресивністю, ригідністю, внутрішньою мотивацією, зовнішньою негативною мотивацією. Тобто ці показник є незмінними на протязі навчання.

Для того, щоб зрозуміти напрям зміни ознаки між групами ми спеціально графічно представили результати (див. рис. 1). На рисунку під віссю групи закодовано: 1 – студенти перших курсів, 2 – студенти-третьокурсники, 3 – студенти випускних курсів.

Фактор оцінки образу героя зростає при переході від перших курсів до третіх, але вплив цього фактору значно знижується у студентів випускних курсів (див. табл. 1 на рис. 1) Тобто, у

Таблиця 3

Результати порівняння характеристик професійного становлення та архетипових образів за ANOVA

Характеристики	F	P	Характеристики	F	P
Я: фактор оцінки	2,886	,058	Інтроверсія	2,253	,108
Я: фактор сили	1,777	,172	Сензитивність	5,787	,004
Я: фактор активності	2,815	,062	Тривожність	10,603	,000
Герой: фактор оцінки	3,242	,041	Лабільність	6,677	,002
Герой: фактор сили	4,057	,019	ВМ	2,754	,066
Герой: фактор активності	2,365	,097	ЗІМ	11,751	,000
Антигерой: фактор оцінки	4,144	,017	ЗНМ	2,022	,135
Антигерой: фактор сили	3,015	,051	Професійна ідентичність	5,204	,006
Антигерой: фактор активності	,973	,380	Спонтанність	,090	,914
Самооцінка	2,947	,055	Агресивність	1,970	,142
Агравація	7,933	,000	Ригідність	,116	,891
Екстраверсія	,008	,992			

студентів третьокурсників образ героя за фактором оцінки набуває максимального значення, що характеризує досліджуваних, як тих, хто приймає себе (оскільки образ героя – це прототип особистості, архетип Персони), бажають бачити себе як носія позитивних, соціально бажаних характеристик, і загалом задоволені собою. Натомість, студенти перших та випускних курсів, достатньо критично ставляться до образу себе як фахівця, незадоволені власною поведінкою, рівнем досягнень, особливостями особистості. Студенти випускних курсів більш критичніші у суб'єктивній оцінці власної Персони.

Фактор оцінки образу антигероя (прототип архетипу Тіні) має тенденцію до наростання, тобто рівень підвищується при переході між групами і набувають найбільш ярко виражених характеристик у групі студентів випускних курсів (див. табл. 2 на рис. 1). Тобто, коли студенти

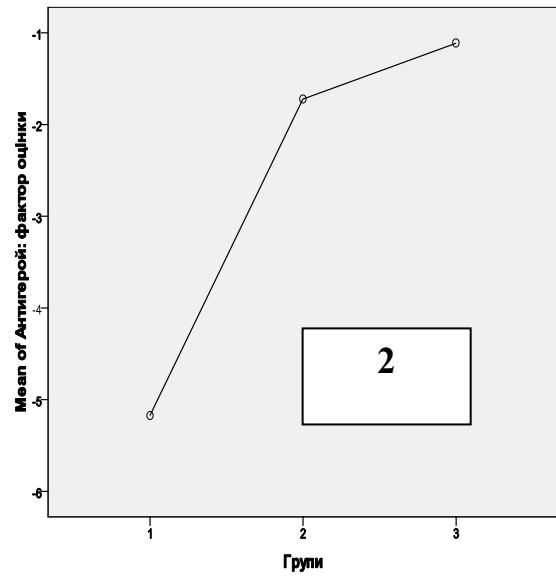
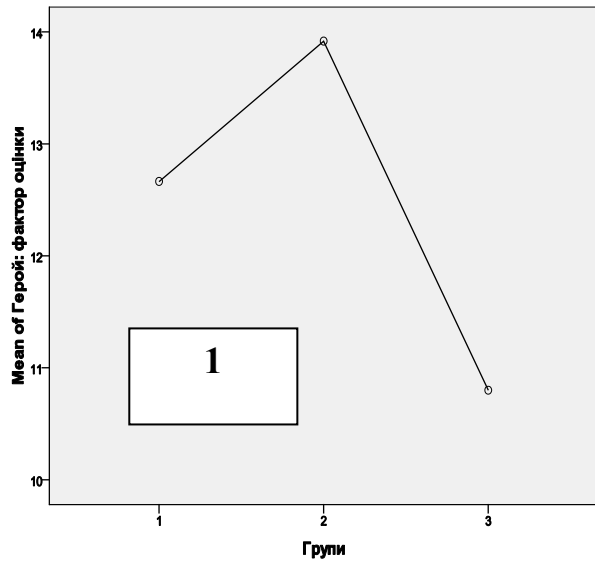
першокурсники негативно ставляться до соціально негативних якостей особистості, третьокурсники – більш нейтрально, а випускники – прийнять їх та знаходять позитивні сторони. З'являється гнучкість в оцінці себе та прийняття власних негативних якостей, що дає можливість їх продуктивного використання.

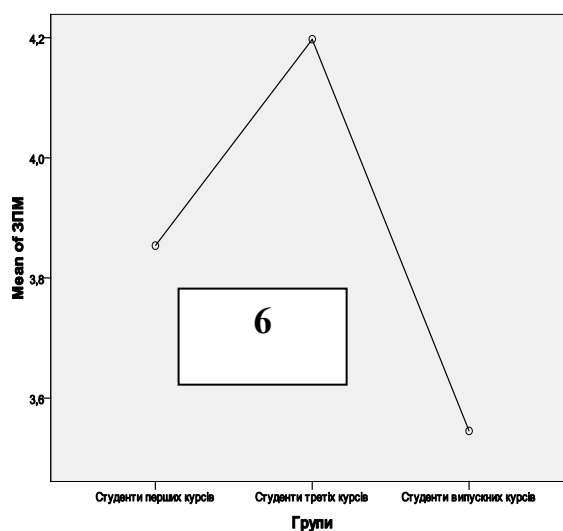
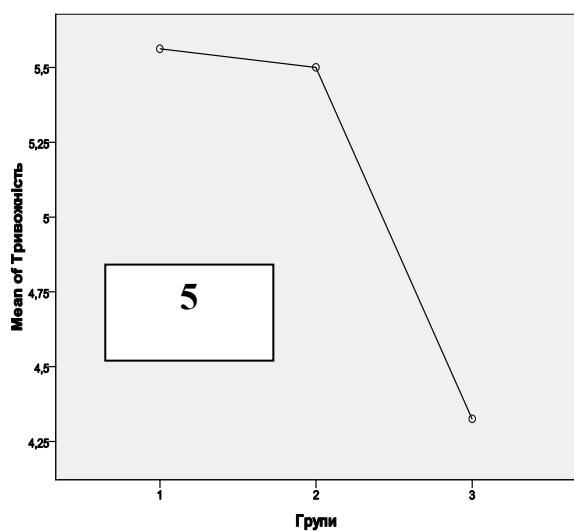
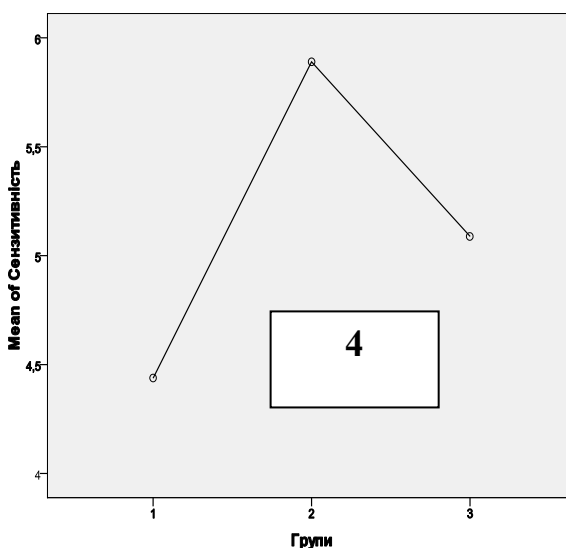
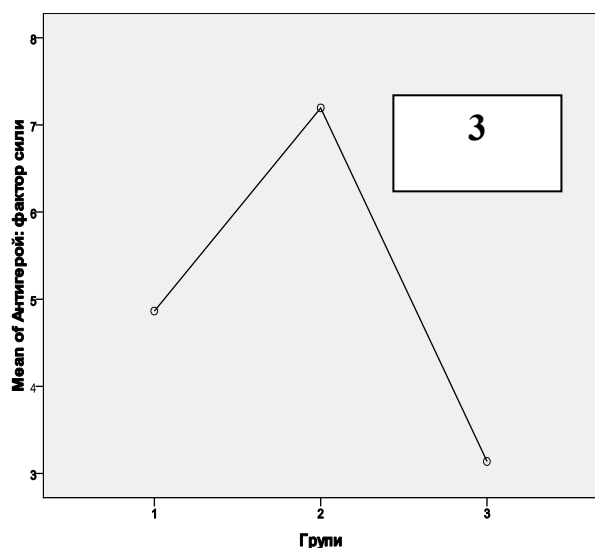
Фактор сили образу антигероя зростає при переході від перших курсів до третіх, але вплив цього фактору значно знижується у студентів випускних курсів (див. табл. 3 на рис. 1). Фактор сили в самооцінці є свідченням про розвитку вольових сторін особистості, як вони сприймаються досліджуваними. Як ми бачимо, вольові якості негативного образу себе нагнітається до третього курсу, тобто вони стають максимально сильними і їх складно контролювати. Особистості стають максимально впевненими в собі, незалежними, розраховують на власні сили в складних ситуаціях. Студенти-випускники мають максимально низькі показники, що може означати, що вони можуть контролювати свою Тінь, вона втрачає свою домінантність та самовпевненість. На перший план виходить Персона.

Тривожність має високі показники у групах перших та третіх курсів та різко йде на спад у студентів випускників (див. табл. 5 на рис. 1). На основі результатів емпіричного дослідження Б. Барчі (Барчі, 2018), ми можемо констатувати, що у студентів перших курсів підвищена тривожність, яка пов'язана з фрустрацією потреби в досягненні успіху, загальною тривожністю, страхом самовираження та невідповідності очікуванням оточуючих. Тривожність як складний процес, включає емоційний, поведінковий, когнітивний компоненти і пов'язана з такими особливостями особистості, як емоційна стійкість, соціальна та інтелектуальна активність. Рівень тривожності безпосередньо пов'язаний з навчальною успішністю студентів. Зокрема підвищений рівень особистісної тривожності у студентів сприяє збільшенню напруженості в багатьох навчальних ситуаціях, що може стати перешкодою прояву їх компетентності.

Студенти третього курсу переживають «кризу середини навчання», зміну уявлень про обрану спеціальність (за рахунок спеціалізації), і як наслідок трансформація образу Я. Це все стимулює зростання показників тривожності.

О. Стахова та А. Коломієць (Стахова, 2015), зазначають, що студентам-випускникам ВНЗ у переважній більшості притаманний середній рівень тривожності, що проявляється в їх надмірному хвилюванні перед очікуваними труднощами та досягненням результатів, зниженій самооцінці, порушенні врівноваженості й задоволення власним життям. Причиною таких показників надмірної тривожності є як ситуації, пов'язані з навчальною діяльністю майбутніх фахівців (зокрема, завантаження навчальним матеріалом, розчарування професійним вибором, труднощі працевлаштування тощо), так і особистісні проблеми (конфлікти в сім'ях, смерть близьких людей, низьке матеріальне забезпечення і т.п.), що негативно позначається на

Рис.1. Графічне представлення статистично значущих результатів за ANOVA для усіх компонентів та образів

фізичному та психічному здоров'ї студентської молоді. Виходячи з того, що в будь-який період студентського життя є стресові моменти, що можуть стимулювати зростання ситуативної або реактивної тривожності, ми можемо пояснити спад даної якості у наших групах, вслід за результатами досліджень О. Прохорова (Прохоров, 2005), що доводять, що в період студентського віку збільшується не тільки кількісний арсенал психорегулюючих засобів, а й змінюється їх якісний склад, пов'язаний з включенням нових інтелектуальних способів і

методів, розумових дій. Отже, з поступовим збільшенням арсеналу та навчанням ним користуватися і знижується рівень тривожності.

Зовнішня позитивна мотивація має тенденцію до наростання, тобто рівень підвищується при переході між групами перших і третіх курсів і різко знижується у випускників (див. табл. 6 на рис. 1). Тобто, ми можемо спостерігати значимість для студентів третього курсу зовнішньої оцінки, коли для студентів випускників, це втрачає будь який сенс.

Повертаючись до характеристик, що мають високий розмах дисперсії, ми їх порівняли за допомогою критерія Н-критерій Крускала-Уолісса. Було встановлено значущі відмінності за фактором активності образу Я ($\chi^2_{\text{емп}}=7,224$, $p \leq 0,05$), фактор сили образу героя ($\chi^2_{\text{емп}}=9,807$, $p \leq 0,01$), самооцінкою ($\chi^2_{\text{емп}}=6,745$, $p \leq 0,05$), агравацією ($\chi^2_{\text{емп}}=17,964$, $p \leq 0,01$), лабільністю ($\chi^2_{\text{емп}}=11,126$, $p \leq 0,01$). Для нас є цікавим напрямом зміни цих показників, тому для уточнення, додатково було оброблено дані за допомогою U-критерій Манна-Уїтні, результати якого ми і будемо аналізувати.

Було встановлено, що фактор активності образу Я не змінює при переході між групами перших та третіх курсів, третіми та п'ятими, коли спостерігається динаміка переходу між першими і випускними групами ($U_{\text{емп}}=2411$, $p \leq 0,01$). Тобто, студенти перших курсів більш екстравертовані, орієнтовані на комунікацію та спілкування з оточуючими, високу активність з встановлення контактів.

Фактор сили образу героя не змінює при переході між групами перших та третіх курсів. Напрямок зростає при переході між третіми і випускними курсами ($U_{\text{емп}}=1046$, $p \leq 0,05$, вища у випускних) та першими і випускними ($U_{\text{емп}}=2379$, $p \leq 0,01$, вищі у перших). Тобто спостерігається тенденція до зниження ознаки. Досліджувані бажають бути більш залежними, розраховувати на інших, потребують допомоги. Бажають проявляти себе без самоконтролю та оцінки з боку оточуючих. Дані якості найбільш вираженими є у групі студентів випускних курсів.

Самооцінка має тенденцію до зниження, оскільки вона є вираженою у студентів перших курсів над третіми ($U_{\text{емп}}=1022$, $p \leq 0,01$), в інших випадках розбіжності не значущі. У дослідженнях професійної самооцінки О. Столярчук (Столярчук, 2017), також спостерігається лінійне зменшення завищеної самооцінки упродовж навчання та відповідне зростання студентів з адекватним рівнем самооцінки. Так, більшість першокурсників спочатку переоцінюють свою практичну підготовленість до професійної діяльності, однак до випускного четвертого курсу вибірка носіїв завищеної самооцінки різко зменшується.

Агравація знижується при переході від першого до третього курсу ($U_{\text{емп}}=1073$, $p \leq 0,05$), підвищується від третього до випускних ($U_{\text{емп}}=746$, $p \leq 0,01$) та є вищою у перших курсів, ніж випускних ($U_{\text{емп}}=3582$, $p \leq 0,05$). Ми можемо говорити, що найбільш оптимально та реально

свій стан сприймають студенти-третьоккурсники, випускники більше орієнтовані на фізичні симптоми або порушення в психічному функціонуванні, точніші більш чутливіші, коли студенти перших курсів – найбільш чутливі, навіть патологічно, що сприяє неправильній оцінці власних станів та породжує низку психічних порушень та емоційних переживань невротичного типу.

Лабільність знижується при переході від першого до третього курсу ($U_{\text{емп}}=914, p \leq 0,01$), підвищується від третього до випускних ($U_{\text{емп}}=998, p \leq 0,01$) та не відрізняється у перших та випускних курсах. Тобто, у студентів-першокурсників та випускників спостерігається більш нестійкий емоційний стан, який може змінюватися під дією зовнішніх або внутрішніх факторів, за винятком того, що студенти-випускники вміють його контролювати.

Проаналізувавши усі компоненти окремо, ми потребуємо їх узагальнення відносно архетипових образів. В опис входить лише характеристики, за якими статистично встановлені розбіжності, тобто спостерігаються зміни.

Ми маємо три образи, два з яких вважаються архетиповими: образ Я (реальне уявлення особистості про себе), героя (архетип Персона, що у нашому дослідженні набуває рис бажаного професійного образу, встановлено на основі вивчення казкового матеріалу з використанням загальнонаціональних та індивідуальних символів, базується на індивідуальному досвіді особистості, враховуючи культурні, ментальні, сімейні та генетичні аспекти, і за своєю суттю не є розгорнутим та деталізованим образом, а на першому курсі, взагалі може вважатися, імпліцитним) та Тіні (негативні особистісні риси образу професії «Психолога»). Кожен образ представлений сукупністю факторів оцінки, сили та активності, досліджені за допомогою методики «Особистісний диференціал» (варіант, адаптований в НДІ ім. Бехтерева).

Образ Я студентів перших курсів є соціально орієтованим та, в основному, студенти бажать спілкуватися з оточуючими, яке виражається формулою «спілкування заради спілкування». перші курси мають високу активність до встановлення нових контактів. У них спостерігається нестійкий емоційний стан, який студенти ще не в змозі контролювати. Першокурсники мають завищений рівень самооцінки, не мають професійних меж, вміють мріяти. Але на фоні високих показників самооцінки студенти перших курсів зберігають критичне відношення до себе та своєї справи, за рахунок, високих рівнів тривожності та середніх – лабільності. У нашому дослідженні доведено, що студенти першокурсники виховуються як особистості, які можуть вільно обирати власний професійний шлях. Досліджувані цієї групи намагаються навчатися якнайкраще, але за рахунок оволодіння новими видами діяльності, це в них вдається гірше, ніж студентів-випускників, тобто вони ще погано засвоюють матеріал.

Образ Я студентів-третьоккурсників, в першу чергу, характеризуються значимими протиріччями, а саме високими показниками зовнішньої позитивної мотивації та низькими –

академічної успішності. Вони бажають бути соціально активними, але власне Я виступає на перше місце. На цьому етапі відбувається переоцінка власного професійного спрямування та, навіть, виникають думки про зміну спеціальності. За показниками ЗУН, підготовленості, професійної самовизначеності та готовності до самостійної діяльності, студенти знаходяться на середньому рівні. Студенти третіх курсів є найбільш чутливими до зовнішніх подій, думок інших, що стимулює високі рівні тривожності на фоні низьких – лабільності, в тому числі. Наші результати також підтверджують вираженість «кризи середини навчання» у студентів третіх курсів.

Образ Я змінюється за фактором активності, якщо порівняти перші та *випускні курси*, що говорить про налагодження соціальних контактів, що випускники мають своє соціальне положення. Але разом з тим студенти-випускники, проявляють бажання не бути оціненим іншими, загалом комунікація орієнтується на змістовне спілкування. Хоча у студентів випускних курсів і проявляється бажання бути залежним, нічого не вирішувати, але це є наслідком того, що досліджувані знають, що таке відповідальність та вміють брати її на себе. Головне, що в цьому питанні студенти відрефлексовані, та можуть контролювати власні стани, хоча останні достатньо нестабільні. Крім того, для студентів випускних курсів думки і оцінки інших втрачають сенс. Їх самосвідомість є повністю сформованою, тому вони можуть в повній мірі оцінити ситуацію та себе самостійно. Досліджуючи образ Я важливо зазначити, що студенти-випускники є повністю підготовлені до виконання самостійної професійної діяльності, мають адекватний рівень самооцінки, вони зацікавлені та бажають робити за професією. Тривожність знаходиться на мобілізуючому рівні. Крім того, студенти-випускники «тестують реальність» (за термінологією КПП) в повній мірі.

Архетип образу героя студентів перших курсів включає адекватний рівень самооцінки. На їх думку, професіонал повинен критично оцінювати ситуацію, проявляти незадоволеність власною поведінкою, рівнем домагань, особливостями особистості, має бути незалежним та самостійним у прийнятті рішень.

Архетип образу героя студентів третіх курсів також максимально самостійний у своїй діяльності, займається власною справою, при чому одноосібно. Досліджувані сприймають архетип образу героя як максимально позитивний, як носія соціально прийнятних якостей і, загалом, задоволені ним. Як ми можемо бачити, у студентів третіх курсів достатньо полярні у своїх виборах, вони максимально оцінюють (позитивно або негативно) багато речей та ситуацій.

Архетип образу героя студентів випускних курсів також не є оптимальним, оскільки набуває рис досить критичної оцінки образу професіонала. Вони достатньо вимогливі та прагматичні в порівнянні з іншими групами. Архетип образу героя потребує керівництва та

наставництва, без зовнішньої оцінки. Це є цілком зрозумілим, оскільки безпосередньо практична діяльність для цієї групи в найближчій перспективі.

Архетип образу антигероя студентів перших курсів характеризується негативним відношенням до нього з боку досліджуваних, що блокує конструктивну дію власних негативних якостей. Антигерой має достатньо виражені вольові якості, але не критичні.

Архетип образу антигероя студентів третіх курсів є максимально домінуючим і вираженим у негативному аспекті, на протиположному полюсі до образу героя. Тобто, як спеціалісти студенти не в змозі контролювати власні негативні якості. Відношення досліджуваних до запропонованого образу є достатньо нейтральним, воно не є критичним.

Архетип образу антигероя студентів випускних курсів характеризується прийняттям та конструктивним використанням власних негативних якостей, з боку досліджуваних. Випускники, в повній мірі, можуть контролювати ці якості, тобто, Тінь перестає бути домінуючою і використовується на користь особистості.

Як ми бачимо, студенти випускних курсів максимально підготовлені до майбутньої професійної діяльності, мають більш-менш адекватні архетипові образи героя та антигероя, коли студенти перших та третіх курсів на шляху професійного становлення переживають кризи, що пов'язані з віковими особливостями розвитку особистості, які і відображені в їх образах Персони і Тіні. Їх самосвідомість в процесі становлення, як особистісна, так і професійна.

Висновки дослідження. У ході емпіричного дослідження зміни архетипових образів у відповідності до поставлених завдань було встановлено:

1. Образ Я має такі особливості: студенти перших курсів проявляють тенденцію до встановлення соціальних контактів, займаються підвищенням свого професійного рівня, але ще погано засвоюють матеріал. Студенти третіх курсів орієнтовані на собі, але сенситивні і до зовнішнього позитивного оцінювання. У студентів випускних курсів не є домінуючою інша, але цікавить змістовне та результативне спілкування. Вони максимально підготовлені до виконання професійних обов'язків.

2. Архетип образу героя є найбільш оптимальним у студентів перших курсів та включає такі характеристики: критична оцінка професійної діяльності та себе як професіонала, незалежністю і самостійністю при виконанні професійних обов'язків. Студенти-випускники вважають, що герой повинен мати наставника та бути залежним від нього, коли студенти третіх курсів окреслюють образ героя як максимально незалежного та відстороненого від допомоги інших.

3. Архетиповий образ антигероя студентів випускних курсів є найбільш сформованим, за рахунок адекватного відношення до негативних особистісних якостей та вміння використовувати їх у конструктивному руслі. Студенти перших курсів ставляться до таких

героїв дуже критично, третьокурсники – нейтрально, хоча і наповнюють їх негативними рисами.

4. Професійні компоненти також мають свою динаміку: сенситивність, зовнішня позитивна мотивація мають тенденцію до наростання у студентів третіх курсів та спадання у випускних групах; тривожність, самооцінка мають низхідний графік; лабільність знижується при переході від першого до третього курсу, підвищується від третього до випускних та не відрізняється у перших та випускних курсах.

Перспективи подальших досліджень полягає у охопленні для порівняння всіх рівнів професійного становлення, включаючи спеціалістів-фахівців своєї справи.

Список використаних джерел:

1. Барчі Б.В. Тривожність студентів першого курсу як психолого-педагогічна проблема / Б.В. Барчі // Психологія: теорія і практика. – 2018. – №1 (1). – С. 7-13. doi:10.31339/2617-9598-2018-1(1)-7-13. Режим доступу : <https://msu.edu.ua/psixologiya-teoriya-i-praktika/barchi-b-v-trivozhnist-studentiv-pershogo-kursu-yak-psixologo-pedagogichna-problema>.
2. Зеер Э.Ф. Психология профессионального развития : учебн. пособие. 2-е изд / Э.Ф. Зеер. – М.: Издательский центр «Академия», 2007. – 240 с.
3. Кокурн О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія / О.М. Кокурн. – К. : ДП «Інформ.-аналітичне агенство», 2012. – 200 с. Режим доступу : http://lib.iitta.gov.ua/1651/1/Кокурн_Моногр_12.pdf
4. Кокурн О.М. Психологічні чинники попередження професійних криз / О.М. Кокурн // Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика : монографія (книга 2) ; за ред. С. Д. Максименка, С. Б. Кузікової, В. Л. Зливкова. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. – С. 300-316. Режим доступу : http://lib.iitta.gov.ua/706770/1/Особистість%20як%20суб'єкт%20подолання%20кризових%20ситуацій_%20психологічна%20теорія%20і%20практика.pdf
5. Наследов А.Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных / А.Д. Наследов. – Санкт-Петербург : Речь. 2004. – 392 с.
6. Прохоров А.А. Саморегуляция психических состояний: феноменология, механизмы, закономерности / А.А. Прохоров. – М. : ПЕР СЭ. 2005. – 352 с.
7. Психологічні особливості студентського віку. На допомогу кураторам (випуск 3) / Л.М Яворовська., Р.Ф. Камишнікова, О.Є. Поліванова, С.Г. Яновська, С.М. Куделко. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 88 с.

8. Радчук Г.К. Суб'єктна позиція студента як чинник попередження кризи професійної ідентичності майбутнього фахівця / Г.К. Радчук // Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика : монографія (книга 2) ; за ред. С. Д. Максименка, С. Б. Кузікової, В. Л. Зливкова. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. – С. 337-357. Режим доступу : http://lib.iitta.gov.ua/706770/1/Особистість%20як%20суб'єкт%20подолання%20кризових%20ситуацій_%20психологічна%20теорія%20і%20практика.pdf
9. Сабліна Н.В. Умови активізації процесу адаптації студентів першого курсу медичного коледжу / Н.В. Сабліна // Актуальні проблеми психології. Психологія і обдарованість. – 2015. – №11. – С. 376-383. Режим доступу : <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v6/i11/44.pdf>.
10. Самкова О.М. Трансформація соціального стереотипу професії у процесі навчання та практичної діяльності психолога : автореф. дис. на здобуття канд. психол. наук : спец. 19.00.05 / О.М. Самкова. – Сєверодонецьк : Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля., 2017. – 19 с. Режим доступу : https://snu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/05/Samkova_O_M_dysertatsiya.pdf.
11. Соціально-психологічний портрет студентів: результати дослідження / Т. Жерьобкіна, І. Когут., М. Куделя, І. Самохін, Є. Стадний // Аналітичний центр CEDOS. – 2016. – №4. – 5 с.
12. Ставлення студентів-медиків до здорового способу життя та його вплив на процес навчання / Н.О. Боброва, М.М. Ананьєва, І.М. Звягольська, Я.О. Басараб, Г.А. Лобань // Вісник ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія». – 2015. – №2 (50). – С. 8-12. Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=AS P_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=apsm_2015_15_2_3.
13. Стахова О.О., Коломієць А.М. Тривожність та її вплив на психічне здоров'я студентів / О.О. Стахова, А.М. Коломієць // Матеріали вісімнадцятої всеукраїнської практично-пізнавальної інтернет-конференції. (26 листопада, 2015). – К. : ГО «Вектор пошуку», 2015. – С. 25-30. Режим доступу : <http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/48-visimnadtsyata-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/419-trivozhnist-ta-jiji-vpliv-na-psikhichne-zdorov-ya-studentiv>.
14. Столярчук О.А. Динаміка професійної самооцінки майбутніх фахівців / О.А. Столярчук // Психологія і особистість. – 2007. – № 2 – С. 292-301. <http://doi.org/10.5281/zenodo.853474>. Доступно за URL: <http://oaji.net/articles/2017/1815-1505927364.pdf>.
15. Танасійчук О.М. Комплексний міждисциплінарний підхід до класифікації архетипів особистості / О.М. Танасійчук // Актуальні проблеми практичної психології : зб. наук. праць / ред. кол. І. В. Шапошникова, Н. І. Тавровецька та ін. – Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2014. – С.275-285.

16. Танасійчук О. М. Теоретичне переосмислення ідеї архетипів на основі праць К.Г. Юнга / О.М. Танасійчук // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. – 2015. – №3. – С. 75-80. Режим доступу : <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/issue/view/13/73>
17. Jung C. G. Psychology of the unconscious. N. Y. : Unlimited. 2018. 493 p.

References (Transliteration):

1. Barchi, B.V. (2018) Tryvozhnist studentiv pershoho kursu yak psykholoho-pedahohichna problema [Anxiety of first-year students as a psychological and pedagogical problem]. *Psykholohiya: teoriya i praktyka – Psychology: theory and practice*, 1 (1), 7-13. [in Ukrainian]. doi:10.31339/2617-9598-2018-1(1)-7-13. Retrieved from <https://msu.edu.ua/psixologiya-teoriya-i-praktika/barchi-b-v-trivozhnist-studentiv-pershogo-kursu-yak-psixologo-pedagogichna-problema>.
2. Zeyer E.F. Psikhologiya professional'nogo razvitiya : uchebn. posobiye. 2–ye izd [Psychology of professional development: textbook. allowance. 2nd ed.]. – M.: Izdatel'skiy tsentr «Akademiya», 2007. – 240 s. [in Russian].
3. Bobrova N.O. Ananieva M.M., Zviaholska I.M., Basarab Ya.O., Loban H.A. (2015) Stavlenia studentiv-medykiv do zdorovoho sposobu zhyttia ta yoho vplyv na protses navchannia [The attitude of medical students to a healthy lifestyle and its impact on the learning process]. *Visnyk VDNZU «Ukrainska medychna stomatolohichna akademiia» – Bulletin of VDNZU «Ukrainian Medical Dental Academy»*, 2 (50), 8-12. [in Ukrainian]. Retrieved from http://www.irbis.nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=apsm_2015_15_2_3.
4. Zherobkina T., Kohut I., Kudelia M., Samokhin I., Stadnyi Ye. (2016) Sotsialno-psykholohichni portret studentiv: rezultaty doslidzhennia [Socio-psychological portrait of students: research results]. *Analitichnyi tsentr CEDOS – Analytical center CEDOS*, 2016, 4, 5. [in Ukrainian].
5. Iavorovska L. M., Kamyshnikova R. F., Polivanova O. Ye., Yanovska S. H., Kudelko S. M. (2013) Psykholohichni osoblyvosti studentskoho viku. Na dopomohu kuratoram (vyпуск 3) [Psychological features of student age. To help curators]. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina. [in Ukrainian].
6. Kokun O.M. (2012) Psykholohiia profesiinoho stanovlennia suchasnoho fakhivtsia [Psychology of professional development of a modern specialist]. (monohrafiia). [in Ukrainian]. Retrieved from http://lib.iitta.gov.ua/1651/1/Кокун_Моногр_12.pdf
7. Kokun O.M. (2017) Psykholohichni chynnyky poperedzhennia profesiinykh kryz [Psychological factors of prevention of professional crises]. *Osobystist yak subiekt podolannia kryzovykh sytuatsii:*

psykholohichna teoriia i praktyka : monohrafiia (knyha 2). – Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka. [in Ukrainian]. Retrieved from http://lib.iitta.gov.ua/706770/1/Особистість%20як%20суб'єкт%20подолання%20кризових%20ситуацій_%20психологічна%20теорія%20і%20практика.pdf

8. Nasledov A.D. (2004) Matematycheskiye metody psykholohycheskoho yssledovaniya. Analiz y unterpretatsyia dannykh [Mathematical methods of psychological research. Analysis and interpretation of data]. – Sankt-Peterburh, Rech. [in Russian].

9. Prokhorov A.A. (2005) Samorehuliatyia psykhycheskykh sostoianyi: fenomenolohyia, mekhanyzmy, zakonomernosty [Self-regulation of mental states: phenomenology, mechanisms, patterns]. – Moskva, PER SЭ. [in Russian].

10. Radchuk H.K. (2017) Subiektna pozytsiia studenta yak chynnyk poperedzhennia kryzy profesiinoi identychnosti maibutnoho fakhivtsia [The subjective position of the student as a factor in preventing the crisis of professional identity of the future specialist]. *Osobystist yak subiekt podolannia kryzovykh sytuatsii: psykholohichna teoriia i praktyka : monohrafiia (knyha 2)*. – Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka. [in Ukrainian]. Retrieved from http://lib.iitta.gov.ua/706770/1/Особистість%20як%20суб'єкт%20подолання%20кризових%20ситуацій_%20психологічна%20теорія%20і%20практика.pdf

11. Sablina N.V. (2015) Umovy aktyvizatsii protsesu adaptatsii studentiv pershoho kursu medychnoho koledzhu [Conditions for intensifying the process of adaptation of first-year medical college students]. *Aktualni problemy psykholohii. Psykholohiia i obdarovanist – Current problems of psychology. Psychology and talent*, 11, 376-383. [in Ukrainian]. Retrieved from <http://www.appsychology.org.ua/data/jrn/v6/i11/44.pdf>.

12. Samkova O. M. (2017) Transformatsiia sotsialnoho stereotypu profesii u protsesi navchannia ta praktychnoi diialnosti psykholoha (dys. kand. psykol. nauk) [Transformation of the social stereotype of the profession in the process of training and practical activities of a psychologist]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Severodonetsk: East Ukrainian. nat. Univ. Vladimir Dahl. [in Ukrainian]. Retrieved from https://snu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/05/Samkova_O_M_dysertatsiya.pdf

13. Stakhova O.O., Kolomiiets A.M. (2015) Tryvozhnist ta yii vplyv na psykhychne zdorovia studentiv [Anxiety and its impact on students' mental health]. *Materialy visimnadtsyatoyi vseukrayins'koyi praktychno-piznavalnoyi internet-konferentsiyi – The eight all-Ukrainian practical-cognitive Internet conference (pp. 25-30)*. K. : HO «Vektor poshuku». [in Ukrainian]. Retrieved from <http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/48-visimnadtsyata-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/419-trivozhnist-ta-jiji-vplyv-na-psikhichne-zdorov-ya-studentiv>.

14. Stoliarchuk O.A. (2017) Dynamika profesiinoi samoostinky maibutnikh fakhivtsiv [Dynamics of professional self-esteem of future specialists]. *Psykholohiia i osobystist – Psychology and personality*, 12, 292- 301. [in Ukrainian]. <http://doi.org/10.5281/zenodo.853474>. Retrieved from <http://oaji.net/articles/2017/1815-1505927364.pdf>.
15. Tanasiichuk O. M. (2014) Kompleksnyi mizhdystsyplinarnyi pidkhid do klasyfikatsii arkhetyviv osobystosti [A comprehensive interdisciplinary approach to the classification of personality archetypes]. *Aktualni problemy praktychnoi psykholohii – Actual problems of practical psychology*, 1, 275-285. [in Ukrainian].
16. Tanasiichuk O. M. (2015) Teoretychne pereosmyslennia idei arkhetyviv na osnovi prats K.H. Yunha [Theoretical rethinking of the idea of archetypes based on the works of K. G. Jung]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia : Psykholohichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Psychological Sciences*, 3, 75-80. [in Ukrainian]. Retrieved from <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/issue/view/13/73>

Tanasiichuk Elena Nikolaevna,

a graduate student of Kherson State University, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. In the article the author describes the results of comparing the components of professional development and archetypal images of first, third and final year students. The main purpose of the work is to highlight the results of statistical data processing and follow the trend of changing archetypal images at the stage of entering a new activity, experiencing a "mid-life crisis" and graduation. **Methods.** The study was conducted on the basis of Kherson State University and Mykolayiv National University named after V.O. Sukhomlinsky with the participation of 196 students of different courses. The selected research methods fully correspond to the purpose, tasks, which are selected by the author, and give the opportunity to statistically process the results. The **results** of the study are presented in the form of statistically significant results using one-way analysis of variance, H-test Kruskal-Wallis and U-test Mann-Whitney. Tables of significant indicators generated by the SPSS program, version 17.0 are presented. The obtained results are qualitatively described and analyzed, using materials of researches of other scientists. In the **conclusions** the general tendencies which are characteristic of each of groups are formed; specific features of archetypal images of hero and antihero for each of the groups are highlighted; describes the dynamics of the components of professional development. The author found that the Image I has specific features in the transition between courses; the archetype of hero`s image is the most optimal for first-year students and includes the following characteristics: critical assessment of professional activity and oneself as a professional, independence and autonomy in the performance of professional duties; the archetypal image of the antihero of graduate students is the most formed, due to the adequate attitude to negative personal

qualities and the ability to use them in a constructive manner; professional components also have their own dynamics: sensitivity, external positive motivation tend to increase in third-year students and fall in graduates; anxiety, self-esteem have a downward schedule; lability decreases during the transition from the first to the third year, increases from the third to the final year and does not differ in the first and final courses.

Key words: person, shadow, professional identity, personal qualities, personal differential, self-esteem.

Танасийчук Елена Николаевна

аспирантка Херсонского государственного университета, город Николаев (Украина)

Аннотация. В статье автор описывает результаты сравнения компонентов профессионального становления и архетипических образов студентов первых, третьих и выпускных курсов. Основной целью работы является представление результатов статистической обработки данных и прослеживание тенденции изменения архетипических образов на этапе вхождения в новый вид деятельности, переживая «кризис середины обучения» и окончания обучения в университете. **Методы.** Исследование проводилось на базе Херсонского государственного университета и Николаевского национального университета имени В.А. Сухомлинского с участием 196 студентов разных курсов. Выбранные методики исследования полностью соответствуют целям, задачам, которые поставлены автором, и дало возможность статистически обработать результаты. **Результаты** исследования представлены в виде статистически достоверных данных с использованием однофакторного дисперсионного анализа, Н-критерий Крускала-Уолисса и U-критерий Манна-Уитни. Представленные в таблице значимые показатели, сформированных программой SPSS, версии 17.0. Полученные результаты качественно описано и проанализировано, с использованием материалов исследований других ученых. В **выводах** сформированы общие тенденции, характерные для каждой из групп; выделено специфические особенности архетипических образов героя и антигероя для сравниваемых групп; описано динамику компонентов профессионального становления. Автором было установлено, что Образ Я имеет специфические особенности при переходе между курсами; архетип образа героя является наиболее оптимальным у студентов первых курсов и включает следующие характеристики: критическая оценка профессиональной деятельности и себя как профессионала, независимость и самостоятельность при выполнении профессиональных обязанностей; архетипический образ антигероя студентов выпускных курсов является наиболее сформированным, за счет, адекватного отношения к негативным личностных качеств и умения использовать их в конструктивном русле; профессиональные компоненты также имеют свою динамику: сензитивность, внешняя положительная мотивация

имеют тенденцию к нарастанию у студентов третьих курсов и падению у выпускных; тревожность, самооценка имеют нисходящий график; лабильность снижается при переходе от первого до третьего курса, повышается от третьего до выпускных и не отличается в первых и выпускных курсах.

Ключевые слова: персона, тень, профессиональная идентичность, личностные качества, личностный дифференциал, самооценка.

Реферат на статтю «Психологічні особливості зміни архетипових образів професійного становлення студентів-психологів» Танасійчук О.М.

Автором у статті проаналізовано основні тенденції зміни компонентів професійного становлення (професійної ідентичності, самооцінки, мотивації професійної діяльності, особистісних якостей) та архетипових образів героя та антигероя.

Проведено статистичний аналіз з використанням однофакторного дисперсійного аналізу, Н-критерію Крускала-Уолісса та U-критерію Манна-Уїтні, за допомогою програми SPSS, версії 17.0. Отримані результати якісно проаналізовано, враховано особливості реалізації архетипових образів Персони та Тіні, обґрунтовано їх психологічний зміст.

Дослідження проводилося на базі Херсонського державного університету та Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського за участю студентів спеціальності «Психологія». За результатами дослідження було сформовано три групи: група студентів перших курсів, третіх та випускних. На основі теоретичного узагальнення літературних джерел було підібрано найбільш ефективні для нашого дослідження методики, а саме: методика «Індивідуально-типологічний опитувальник» (Л. Собчик) – дослідження особистісних характеристик студентів; методика «Мотивація професійної діяльності» (К. Замфір в модифікації А. Реана) – визначення домінуючого типу мотивації; методика «Діагностика професійної ідентичності» (Л. Шнейдер) – встановлення типу професійної ідентичності; методика «Хто Я?» (М. Кун, Т. МакПартленд, в модифікації Т. Румянцевої) – визначення рівня самооцінки; методика «Особистісний диференціал» (варіант, адаптований в НДІ ім. Бехтерева) – визначення архетипових образів героя та антигероя, а також образу Я; анкета «Опитувальник на виявлення професійної спрямованості та направленості студентів» (О. Кокун). Методики для дослідження компонентів професійного становлення побудовані на концепції Е. Зеєра та О. Кокуна, а архетипові образи – концепції К. Юнга, В. Проппа, Г. Корбіна, М.-Л. фон Франц, Т. Зінкевич-Євстигнєєвої, А. Яцюк, враховуючи нейрофізіологічне обґрунтування Х. Турецької.

Автором досягнуто мету статті, а саме представлення результатів емпіричного дослідження змісту архетипів та його обумовлення показниками професійного становлення психологів на різних етапах професійного навчання. Висновки відповідають представленим завданням та включають в собі сформовано загальні тенденції, які є характерні для кожної з груп; виділено специфічні особливості архетипових образів героя та антигероя для кожної з груп; описано динаміку компонентів професійного становлення.

У ході емпіричного дослідження зміни архетипових образів у відповідності до поставлених завдань автором встановлено, що Образ Я має специфічні особливості при переході між курсами; архетип образу героя є найбільш оптимальним у студентів перших курсів та включає такі характеристики: критична оцінка професійної діяльності та себе як професіонала, незалежністю і самостійністю при виконанні професійних обов'язків; архетиповий образ антигероя студентів випускних курсів є найбільш сформованим, за рахунок адекватного відношення до негативних особистісних якостей та вміння використовувати їх у конструктивному руслі; професійні компоненти також мають свою динаміку: сенситивність, зовнішня позитивна мотивація мають тенденцію до наростання у студентів третіх курсів та спадання у випускних групах; тривожність, самооцінка мають низхідний графік; лабільність знижується при переході від першого до третього курсу, підвищується від третього до випускних та не відрізняється у перших та випускних курсах.

Загалом, робота виконана на високому науковому рівні та може бути використана як основа для інших досліджень.